

GELOOFSBEZINNING (systematische en hermeneutische theologie en levensbeschouwing)

4 dagdelen (dagdeel=2 ½ uur)

Docent: dr. J.H. (Jan) Sonderen

Doelstelling

Aan de hand van centrale theologische en filosofische begrippen en kunstzinnige uitingen doet de student onderzoek naar mogelijke inhouden van godsgeloof en leert het christelijk theologisch gedachtegoed verstaan als een complex van samenhangende gedachten en 'spreekregels' over de relatie met (het) God(delijke).

Mensen vormen zich beelden van God. De grote verscheidenheid aan godsbeelden is zowel persoonlijk als historisch-cultureel bepaald. Een godsdienstige ervaring is altijd vervat in een menselijke ervaring. De beelden van God met Zijn (vaste) eigenschappen, zoals die in het christendom zijn aangereikt, worden in onze meer op persoonlijke, veranderlijke ervaringen gerichte cultuur niet meer als vanzelfsprekend aanvaard. Er is een tendens om het beeld van een bovennatuurlijke God los te laten en God enerzijds abstracter en anderzijds meer menselijk te duiden: God als het mysterie, God als het Geheim, God als Liefde, de Bron van het Zijn, het Goddelijke als het Zelf in de mens. Zijn we op weg naar een post-theïstisch tijdperk, een periode na God?

Geloven vergt een voortdurende intellectuele, emotionele en spirituele reflectie en verantwoording in dialoog met de moderne cultuur, de actuele context van de wereldgodsdiensten en van de man-vrouw, genderverhoudingen. De student leert 'geloof' - hoe dan ook - te verstaan als een inspirerende levensvisie voor mensen van deze tijd. Het is de bedoeling dat de student komt tot aanscherping van de eigen positie en ontwikkeling, tastenderwijs, maar ook voorbij aan de 'Godschaamte' (Stephan Sanders).

Verwerkingsopdracht

Wordt nader bekendgemaakt.

Literatuur:

Verplicht

A. van Egmond, *Het christelijk geloof. Een eigentijdse introductie*, Utrecht, 2018.

Afhankelijk van de specifieke vragen die bij een student leven, worden – ter ondersteuning van de colleges – onderdelen van de volgende literatuur aanbevolen:

- M. den Dulk, *Geloof, gebod, gebed. Wat kan ik weten? Wat moet ik doen? Wat mag ik hopen?*, Vught, 2015.
- H. Küng, *Credo. De Apostolische Geloofsbelijdenis toegelicht voor tijdgenoten*, Kampen, 1993.
- W.R. van der Zee, *Opnieuw geloven. Kanttekeningen bij een geloofsbelijdenis*, Zoetermeer, 2011.
- R. Zuurmond, *Niet te geloven. Apostolische Geloofsbelijdenis en Bijbel*, Vught, 2010.
- R. Zuurmond, *In hemelsnaam. Over vertaling en betekenis van het Onze Vader*, Vught, 2012.
- R. Zuurmond, *God en de moraal. Een andere kijk op Bijbelse ethiek*, Middelburg, 2018.

Suggesties:

Het volgende overzicht van boeken is bedoeld om een indruk te geven van de reikwijdte van dit vak en van de verscheidenheid aan publicaties die bij dit vak - of bij eigen persoonlijke (vervolg)studie na afloop van het oriëntatietraject - gaandeweg een rol zouden kunnen spelen.

- H. Achterhuis, J. Sperna Weiland, S. Teppema en J. de Visser, *Denkers en religie. Kritiek, traditie en nieuwe oriëntatie in de twintigste eeuw*, Diemen, 2010.
- C. Anbeek, *Aan de heidenen overgeleverd. Hoe theologie de 21^e eeuw kan overleven*, Utrecht, 2013.
- C. Anbeek en A. de Jong, *De berg van de ziel. Een persoonlijk essay over kwetsbaar leven*, Utrecht, 2013.
- C. Anbeek, *Voor Joseph en zijn broer. Van overleven naar spelen en andere zaken van ultiem belang*, Utrecht, 2018.
- K. Armstrong, *De wenteltrap. Mijn weg uit de duisternis*, Amsterdam, 2003.
- M. Barnard, *Wat het oog heeft gezien. Verbeelding als sleutel van het Credo*, Zoetermeer, 1997.
- W. Barnard, *Stille omgang. Notities bij de lezing van de Schriften volgens een vroeg-middeleeuwse traditie*, Brasschaat, 1992.
- H.L. Beck, M. de Jonge, P.S. Koningsveld, K. van der Toorn, T.E. Vetter, *Grondleggers van het geloof. De levensverhalen van Mozes, Boeddha, Jezus en Mohammed*, Amsterdam, 1997.
- A. van de Beek, *Van Kant tot Kuitert en verder. De belangrijkste theologen vanaf 1800*, 3^e, herziene druk, Utrecht, 2013.
- R. Benjamins, J. Offringa en W. Slob (red.), *Liberaal christendom. Ervaren, doen, denken*, Vught, 2016.
- W. van den Bercken, *Geloven tegen beter weten in*, Amsterdam, 2014.
- H. Berkhof, *Christelijk geloof. Een inleiding tot de geloofsleer*, Nijkerk, 1973; 5^e, herziene druk, 1985.
- Ch. Berkvens-Stevelinck, *Marc-Alain Ouaknin. De joodse gids van deze tijd*, Vught, 2015.
- K. Biezeveld, *Als scherven spreken. Over God in het leven van alledag*, Zoetermeer, 2008.
- K. Blei, *Noordmans. Een inleiding met kernteksten*, Kampen, 2010.
- G. van den Brink, *Oriëntatie in de filosofie. Westerse wijsbegeerte in wisselwerking met geloof en theologie*, 3^e druk, Zoetermeer, 2007.
- M.E. Brinkman, *Het drama van de menselijke vrijheid. De ambivalente rol van het christelijke vrijheidsbegrip in de westerse cultuur*, Zoetermeer, 2000.
- M.E. Brinkman, *De niet-westerse Jezus. Jezus als bodhisattva, avatara, goeroe, profeet, voorouder en genezer*, Zoetermeer, 2007.
- M.E. Brinkman, *Grote woorden. Met dank aan dichters en denkers*, Utrecht, 2019.
- M.E. Brinkman, *Hoe mijn God veranderde. Een reisverslag*, Utrecht, 2022.
- D. Boer, *Een heel andere God – het levenswerk van Karl Barth (1886-1986)*, Narratio, Gorinchem, 2002.
- D. Boer, *Protest tegen een verkeerde wereld. Een geschiedenis van de protestantse theologie in de 19^e en 20^e eeuw in Europa*, Amsterdam, 1991.
- D. Boer, *Verlossing uit de slavernij. Bijbelse theologie in dienst van de bevrijding*, Vught,

2010.

- F.G. Bosman (red.), *Toptheologen. The Next Generation. Theologie aan het begin van de 21^e eeuw (Janet Martin Soskice, Gavin d’Costa, Johannes Zizioulas, Rowan Williams, John Millbank, Sarah Coakley, Alister McGrath)*, Heeswijk, 2015.
- K. Bras, *Een met de Ene. Protestantse mystiek van Abraham Kuyper tot Maria de Groot*, Vught, 2013.
- K. Bras, *Oog in Oog. Christelijke mystiek in woord en beeld*, Vught, 2017.
- G. van den Brink en C. van der Kooi, *Christelijke dogmatiek. Een inleiding*, 5^e, herziene druk, Zoetermeer, 2015.
- M. Buber, *De weg van de mens*, Utrecht, 1996.
- M. Buber, *Dialogisch leven*, Utrecht, 2007.
- M. Buber, *Ik en Jij*, 10^e druk, Utrecht, 2003 (ook eerdere drukken zijn bruikbaar).
- M. Buber, *Twee wijzen van geloven*, 4^e druk, Wassenaar, z.j.
- B. Dicou en J. Goud (red.), *Een mens – vol van Geest. Jezus in woord en beeld*, Zoetermeer, 2008.
- O. Duintjer, *Onuitputtelijk is de waarheid*, Budel, 2002.
- E. Flesseman–van Leer, *Geloven vandaag*, 6^e druk, Nijkerk, 1987.
- H. Geerts en H. Meyer-Wilmes (red.), *Als man en vrouw. Spiritualiteit in veranderende man-vrouwverhoudingen*, Nijmegen, 2003.
- J.F. Goud en K. Holtzapffel (red.), *Wij geloven – wat geloven wij?* Zoetermeer, 2004.
- J. Gray, *Seven Types of Atheism*, Londen, 2018.
- A. Grün, *Geloof voor beginners*, 2007.
- A. Grün, *Dragende woorden. Het geheim van de geloofsbelijdenis*, z.p., 2016.
- G. Groot, *De geest uit de fles. Hoe de moderne mens werd wie hij is. Met illustraties uit de geschiedenis van de beeldende kunst, architectuur, muziek, opera, toneel en film*, 2^e druk, Rotterdam, 2017.
- T. Halik, *De nacht van de biechtvader. Christelijk geloof in een tijd van onzekerheid*, 2^e druk, Zoetermeer, 2016.
- T. Halik, *Geduld met God. Twijfel als brug tussen geloven en niet-geloven*, Zoetermeer, 2015.
- T. Halik en A. Grün, *Geloven op de tast. Als geloof en ongeloof elkaar ontmoeten*, Zoetermeer, 2017
- H.J. Heering, *Wat heeft de filosofie met God te maken*, Zoetermeer, 1998.
- H.J. Heering, *De God die niet meer nodig is. Voor wie aan God geen boodschap hebben*, 2^e druk, Zoetermeer, 1998.
- K. Hendrikse, *Geloven in een God die niet bestaat*, Amsterdam, 2007.
- A.J. Heschel, *God zoekt de mens. Een filosofie van het jodendom*, Amsterdam, 2004.
- C.J. den Heyer, *Ruim geloven. Een theologisch zelfportret*, 3^e druk, Zoetermeer, 2001.
- A. Houtepen, *God, een open vraag. Theologische perspectieven in een cultuur van agnosme*, Zoetermeer, 1997.
- A. Houtepen, *Theologen op zoek naar God. Twintig portretten van katholieke theologen uit de tweede helft van de 20ste eeuw*, Zoetermeer, 2001.
- A. Houtepen, *Uit aarde, naar Gods beeld. Theologische antropologie*, Zoetermeer, 2006.
- W. Houweling en E.J. Tillema (red.), *Geloven, zo kan het ook. Vrijzinnige visies op theologische thema’s*, Vught, 2011.

- A. Huijgen, *Maria. Icoon van genade*, Utrecht, 2021.
- A. Jonges, *Alsof het zo is... Doen, geloven, denken*, Budel, 2006.
- E. Jüngel, *Theologie van de aanvechting. Christelijk geloof op het snijpunt van theïsme en atheïsme*. Vertaald en ingeleid door drs. J. Augustus, Zoetermeer, 1991.
- L. ten Kate en M. Poorthuis (red.), *25 Eeuwen theologie. Teksten/toelichtingen*, Amsterdam, 2017.
- J.N.D. Kelly, *Early Christian Creeds*, third edition, Londen, 1972.
- J.N.D. Kelly, *Early Christian Doctrines*, fifth edition, Londen, 2000.
- H.W. de Knijff, *Sleutel en slot. Beknopte geschiedenis van de bijbelse hermeneutiek*, Kampen, 1980.
- E. Kopmels, *Christus en cultuur. Beelden van Christus in de moderne theologie*, Budel, 2005.
- C. Kruijff, *Leegte achter de dingen. Mijn zoektocht naar een betekenisvol leven*, Amsterdam, 2016.
- H. Küng, *Christen zijn*, Hilversum, 1975.
- H. Küng, *Grote christelijke denkers*, Kampen, 1996. Een korte inleiding in de christelijke theologie.
- H. Küng, *Bevochten vrijheid. Memoires*, Kampen, 2003.
- H. Küng, *Omstreden waarheid. Memoires*, Kampen, 2008.
- H. Küng, *Doorleefde menselijkheid. Memoires*, Kampen, 2015.
- H. Küng, *Het begin van alle dingen. Natuurwetenschap en religie*, Kampen, 2008.
- H. Küng, *Het christendom. Wezen, geschiedenis en toekomst*, Kampen, 2009.
- H. Küng, *Wat ik geloof*, Kampen, 2010.
- H. Küng, *Wat blijft. Kerngedachten*, z.p., 2013.
- H. Küng, *Jezus*, Utrecht, 2013.
- H.M. Kuitert, *Hetzelfde anders zien. Het christelijk geloof als verbeelding*, Kampen, 2005.
- H.M. Kuitert, *Alles behalve kennis. Afkicken van de Godgeleerdheid en opnieuw beginnen*, Kampen, 2011.
- K.J. Kuschel, *Strijd om Abraham. Wat joden, christenen en moslims scheidt en bindt*, Zoetermeer, 2001.
- J. van de Laar, *Vrij zicht op God*, Budel, 2016.
- J. van Laarhoven, *De beeldtaal van de christelijke kunst. Geschiedenis van de iconografie*, Nijmegen, 1992.
- C.J. Labuschagne, *Zin en onzin over God. Een kritische beschouwing van gangbare godsvoorstellingen*, 2^e druk, Zoetermeer, 1995. (Zie ook www.labuschagne.nl)
- F. de Lange, *Heilige onrust. Een pelgrimage naar het hart van religie*, Utrecht, 2017.
- M. van Leeuwen en M. de Haardt (red.), *Teksten van mijn leven. Grote teksten uit de christelijke traditie*, Zoetermeer, 2007.
- H. de Liagre Böhl, *Miskotte: Theoloog in de branding, 1894-1976*, Amsterdam, 2016.
- C. ter Linden, *Wat doe ik hier in godsnaam? Een zoektocht*, Amsterdam, 2013.
- N. ter Linden, *En dan nog dit. Wandelen met God*, Amsterdam, 2016.
- C.H. Lindijer, *Op verkenning in het postmoderne landschap*, Zoetermeer, 2003.
- W. Logister, *Contouren van God*, Averbode, 2004.
- E.M. Magnis, *Mintijteer*. Roman, Franeker, 2016. Oorspronkelijke titel: *Gott braucht dich*

- nicht* (2012).
- F.W. Marquardt, *Bij de slip van zijn kleeed... Een christelijke theologie na Auschwitz*, Baarn, 2003.
 - A. Mc Grath, *Christelijke theologie. Een introductie*, Kampen, 3^e druk, 2005.
 - A. van der Meiden, *Duurzaam geloven*, Baarn, 2000.
 - E. Meijering, *Het Nederlands christendom in de twintigste eeuw*, Amsterdam, 2007.
 - E. Meijering, *Ja, dat geloof ik (en wel hierom)*, Utrecht, 2015.
 - E. Meijering, *Brieven aan mijn kleinkinderen. Geef het christelijke geloof een kans*, z.p., 2019.
 - K.H. Miskotte, *Bijbels ABC* (1941), Utrecht, 2016.
 - C.W. Mönnich, *Geding der vrijheid. De betrekkingen der oosterse en westerse kerken tot de val van Constantinopel (1453)*, Zwolle, 1967. (Diepgravend actueel.)
 - C.W. Mönnich, *Fragmenten. Achtergronden bij een hedendaagse theologie*, Baarn, 1972.
 - C.W. Mönnich, *Een tak van de wilde olijf. Het Griekse erf en de weg van Israël*, Baarn, 1984.
 - J. Muis, *Onze Vader. Christelijk spreken over God*, Zoetermeer, 2015.
 - O. Noordmans, *Herscheping. Beknopte dogmatische handleiding voor godsdienstige toespraken en besprekingen*, Zeist, 1934; Barneveld, 2009. Idem, *Verzamelde Werken*, dl. 2, Kampen, 1979, p. 214-322.
 - H. Oosterhuis, *Alles voor allen. Een nieuwe catechismus*, samengesteld door Kees Kok, Utrecht, 2017.
 - W.J. Otten, *Zondagmorgen. Over het missen van God*, Middelburg, 2022.
 - H. Philipse, *Atheïstisch manifest & De onredelijkheid van religie*, Amsterdam, 2010.
 - P. Pronk, *Fluiten in het donker. In gesprek met Harry Kuitert*, Kampen, 2006.
 - R. Reeling Brouwer, *Grondvormen van theologische systematiek*, Vught, 2009.
 - F. Rosenzweig, *De ster van de verlossing*, (vert. A. van Ligten), Delft, 2000.
 - A.A. van Ruler, *Ik geloof. De twaalf artikelen van het christelijk geloof in morgenwijdingen*, Nijkerk, 1968.
 - A.A. van Ruler, *Van schepping tot Koninkrijk. Teksten (1947-1970) uit het theologische oeuvre van A.A. van Ruler*. Ingeleid en bezorgd door Gijsbert van den Brink en Dirk van Keulen, Barneveld, 2008.
 - E. Rutten en J. de Ridder, *En dus bestaat God. De beste argumenten*, 2^e druk, Amsterdam, 2015.
 - J. van Saane, *Religie is zo gek nog niet. Een introductie in de godsdienstpsychologie*, Kampen, 2010.
 - S. Sanders, *Godschaamte. Een eigentijdse expeditie op zoek naar God*, Amsterdam, 2021.
 - P. Schelling, *Daar word je beter van! Geloof, ziekte en genezing*, 2^e druk, Kampen, 2008.
 - E. Schillebeeckx, *Mensen als verhaal van God*, Baarn, 1989.
 - F. Schlingensiepen, *Dietrich Bonhoeffer 1906-1945. Biografie*, Utrecht, 2017.
 - N. Schuman, *Mijn jaren van geloven. Voorgoed verleden, blijvend visioen*, Zoetermeer, 2012.
 - H. Siebrand, *Fantomreligie. Over het spel van gedaanteverandering en rolwisseling*, Bunnik, 2015.

- T. Smedes, *God, iets of niets? De postseculiere maatschappij tussen 'geloof' en 'ongeloof'*, Amsterdam, 2016.
- H. Snoek, *Van huis uit protestant. Hoe de leer verdampte en het geloof veranderde*, Utrecht, 2015.
- J. Sperna Weiland (red.), *Antwoord. Gestalten van geloof in de wereld van nu*, Amsterdam, 1975.
- J. Sperna Weiland, *Romeins schetsboek. Over de metamorfose van het geloven*, Baarn, 1980.
- J. Sperna Weiland, *De mens in de filosofie van de twintigste eeuw*, Amsterdam, 1999.
- A.M. Spijkerboer e.a.(red.), *Doornse Catechismus. Oude vragen, nieuwe antwoorden*, Utrecht, 2010.
- H. Stamperius, *Kleine theologie voor leken en ongelovigen*, Kampen, 2005.
- W. Stoker, B. Vedder en H.M. Vroom (red.), *De Schriften verstaan. Wijsgerig-hermeneutische en theologisch-hermeneutische teksten*, Zoetermeer, 1995.
- P. Tillich, *De moed om te zijn. Over de menselijke persoonlijkheid en de zin van het bestaan*, Utrecht, 2004.
- A. Uleyn, *Zelfbeeld en godsbeeld. Opstellen over psychotherapie en godsdienstpsychologie*, Baarn, 1993.
- P. Vandermeersch, *Scepticisme als vorm van geloof. Beschouwingen van een godsdienstpsycholoog*, Tilburg: KSVG, 2016.
- C. Verhoeven, *Het alziend oog. Essays over spiritualiteit en tijdgeest*, Budel, 1999.
- R. Williams, *Tekens van vertrouwen. Een inleiding in het christelijk geloof*, Heeswijk, 2013.
- R. Williams, *Geloof in de publieke ruimte*, Vught, 2013.
- C. Wiman, *Mijn heldere afgrond. Overpeinzingen van een moderne gelovige*, Barneveld, 2016.
- M. Wisse, *Zo zou je kunnen geloven*, Franeker, 2013.
- J.B.M. Wissink (red.), *Toptheologen. Hoofdfiguren uit de theologie van vandaag (Karl Barth, Karl Rahner, Edward Schillebeeckx, Rudolf Bultmann, Dietrich Bonhoeffer, Paul Tillich, Dorothee Sölle)*, Tiel, 2006.
- Th. Witvliet, *Kwaliteit van leven. Het humanisme van Martin Buber. Essay*, Vught, 2017.
- W.R. van der Zee, *Wie heeft daar woorden voor? Een pastorale over lijdende mensen en een leidende God*, 's-Gravenhage, 1981.
- W.R. van der Zee, *Geboren en getogen. Over belijden en gedoopt worden*, 's-Gravenhage, 1993.
- W.R. van der Zee, *De dood is van gisteren. De bijbel over de laatste dingen*, 4e druk, 's-Gravenhage, 1999.
- W.R. van der Zee, *Gebed met open ogen. Woorden en gebeden rondom het Onze Vader*, 's-Gravenhage, 1999.
- K. Zwanepol (red.), *Belijdenisgeschriften van de Protestantse Kerk in Nederland*, Zoetermeer, 2009.
- A. Zwiép, *Tussen tekst en lezer. Een historische inleiding in de bijbelse hermeneutiek*, 2 delen, Amsterdam, 2013

Studenten wordt geadviseerd kennis te nemen van *Speling. Driemaandelijks tijdschrift voor bezinning*; zie www.speling.nl.